

Тульчинський район

Територія -1,1 тис. км²

На території району знаходиться 1 місто, 2 селища міського типу, 48 сільських населених пунктів.

Кількість населення – 65,0 тис. осіб,

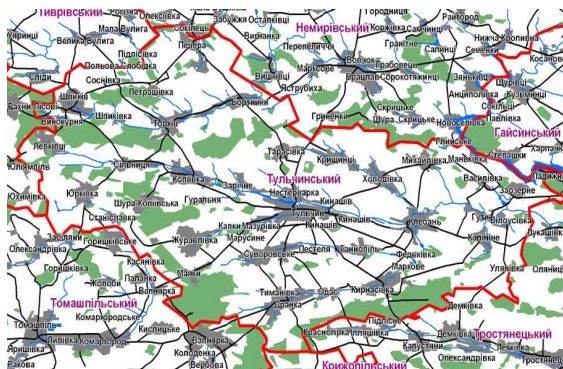
сільське –39,6 тис. чол

міське –25,4 тис чол

Відстань від райцентру до м. Вінниці автошляхами – 80 км.

Річки: Південний Буг та Сільниця

Адміністративний центр району – м. Тульчин

Мапа Тульчинського району

ГЕРБ
м. Тульчина

Малий герб м. Тульчина

В'їзд у місто

Мальовнича Тульчинщина – це край, сповнений багатими історичними подіями. Це священна земля далеких предків. Це сучасний промислово-торговельний регіон, що прагне розвитку. Це осередок творчої інтелігенції, відомої далеко за межами району. Це дивосвіт самобутніх народних звичаїв, обрядів і традицій.

Район розташований в південно-східній частині Вінницької області, яка у фізико-географічному відношенні належить до лісостепової зони в південній частині Подільського плато, переважно вздовж річок Південний Буг та Сільниця.

Межує з Гайсинським, Крижопільським, Немирівським, Тиврівським, Томашпільським, Тростянецьким, Шаргородським районами Вінницької області.

Славиться Тульчинщина своїми природними заповідними об'єктами, яких тут аж 15, загальною площею більше тисячі гектарів. До ботанічних заказників

загальнодержавного значення відноситься урочище «Журавлівська дача», поблизу с. Журавлівка, з дубово-ясеневими насадженнями, де зростає берека – цінний реліктовий вид. У трав'яному покриві переважає скополія карніолійська.

Серед ботанічних та ландшафтних заказників місцевого значення вирізняються мальовничі урочища «Дранка», «Дзерівка», «Гора дубина», «Березів яр», «Прибузький», «Марусине», де окрім різноманітних порід дерев, ростуть рідкісні рослини: сон-трава, горицвіт весняний та цінні лікарські трави. Урочище «Федьківське» являє собою водно-болотний комплекс болотної і степової рослинності з місцями гніздування водно-болотних птахів. Природний комплекс «Ковалева», що розмістився на схилах безіменного струмка, вражає своєю оригінальною флорою і фауною. До пам'яток природи місцевого значення належить і живописна «Софора японська», що знаходиться у Тульчинському сквері біля Будинку дітей та юнацтва і яка складається з групи красивої і цінної рідкісної деревної породи. Є на Тульчинщині й орнітологічний заповідник. Місцевість краю багата на граніт глину, пісок.

Місто, що зручно вместилося на цій диво-природі у видолінку між невисокими горбами – це Тульчин. Якщо зійти на котрийсь з них – постає воно перед поглядом у всій своїй красі: зелене намисто лісів, скверів, ставків, серед яких – величні старовинні будівлі і храми. «Тульчин, ти весь в історії іскристий ...» – захоплено вигукнув український поет Павло Тичина, відвідавши місто.

Потрапивши до Тульчина, спочатку здається, що ви прибули до Парижу (коли бачиш розкішний палац Потоцьких), а повернувши від палацу направо, відкривається для вас місто Рим, а точніше Ватикан (коли бачиш Домініканський собор).

**Свято-Різдва Христового
Кафедральний Собор**

Перша документальна згадка про Тульчин відноситься до 10 травня 1607 р. (акт Люблінського трибуналу) під назвою Нестарвар. Перший володар міста напевне був Войцех Станішевський, бо саме він згадується в тому самому акті. Такий факт підтверджується і польськими істориками, а тому цю дату і прийнято вважати днем народження міста, хоча в деяких історичних документах розповідається про події початку XV ст. в укріпленому поселенні під різними назвами, ідентичними назві сучасного передмістя Тульчина – села Нестерварки (літописи згадують Тульчин під назвою «укріплення Нестервар»)

**Католицький кладовищенський
костьол**

А ще під час ремонту місцевого католицького кладовищенського костьолу, було знайдено керамічну плитку з вибитими цифрами 1599, що, можливо, вказують на дату спорудження храму. За переказами саме тут був похований померлий 1805 р. С.Потоцький.

Велика історія Тульчина розпочалася після 1609 р., коли польський магнат Валентій Калиновський став володарем міста і переніс, ймовірно, найперший центр поселення з північного берега річки Сільниці (де тепер село Нестерварка) ближче до річки Тульчинки, а вже

його син Адам, отримавши Тульчин у спадщину, близько 1630 р. будує тут потужну фортецю та монастир.

Адам Калиновський покровительствував ордену домініканців і значні кошти вкладав у спорудження домініканських кляшторів. Тоді в Тульчині і був зведений Домініканський собор.

У 1629 р. збирачі «подимного» податку зареєстрували у місті 751 «дим», що було підставою передбачати його населення в кількості біля 4000 чоловік.

На карті відомого дослідника України французького історика Г. де Боплана Тульчин у 1650 р. зображений укріпленням, обнесеним земляними валами та дерев'яним частоколом. Північний район міста з назвою «Завалля» якраз і знаходився тоді за межами міського земляного валу.

Після перших гучних перемог Б. Хмельницького у національно-визвольній війні українського народу проти польського поневолення постало питання пошуку шляхів до перемир'я з Польщею на вигідних для українців умовах.

Однак, для простого люду умови ці виявилися кабальними і викликали ще більш могутню хвилю народних повстань на Поділлі, після яких залишки розбитих польських військ поспішно сховалися у Тульчинській фортеці.

Знищенням цього небезпечного ворожого тульчинського багатотисячного гарнізону та керівництво бойовими діями повстанців здійснювали героїчні полковники Максим Кривоніс, Іван Ганджа та Остап Гоголь, загони яких після гучних і блискавичних перемог у Немирові рушили до Тульчинської фортеці, заздалегідь передбачливо укріпленої поляками і євреями та готової до облоги.

20 червня 1648 р. почався жорстокий штурм фортеці. Спочатку три козацько-селянські атаки були відбиті і відкинуті до меж сучасного села Кинашів, але повстанці з такою силою і люттю штурмували фортецю, що перелякані поляки, нарешті, згодні на перемир'я та на вимоги козаків видати їм всіх оборонців з числа євреїв у кількості (за неточними даними) до 2-х тисяч чоловік, як таких, що відмовилися прийняти християнську віру.

Після цього акту повстанці заволоділи фортецею та її скарбами, а майже всіх захисників жорстоко вирубали.

Ця гучна на всю Європу подія не одне століття турбувала свідомість європейської спільноти, викликаючи смуток і осуд.

Для українського народу перемога в Тульчині мала велике історичне значення, символізуючи собою міць і силу народного духу, впевненість у правоті визвольної місії, змушуючи шоковане польське суспільство рахуватися з повстанцями та водночас робити для себе серйозні висновки.

Після згаданих подій і гайдамаччини тульчинська земля у 1665 р. зазнає спустошливого нападу татар, а згодом велике турецьке військо 1672 р. захоплює подільські міста, в тому числі і Тульчин, спалюючи їх на знак помсти за убитого в Ладжині сина турецького султана.

Місто протягом кількох десятиліть занепадає, щоб згодом з новою, ще до цього нечуваною силою свого розквіту, сягнути вершин європейської слави.

Зі згасанням роду Калиновських Тульчин біля 1726 р. переходить у власність до їх родичів – Потоцьких, одного з найбагатших і вельможних родів Польщі.

Резиденцією польського магната Станіслава Потоцького Тульчин стає в 1726 р., а пізніше в 1775 р. переходить до сина його племінника Станіслава Фелікса Щенсного - Потоцького.

З цього часу провінційне містечко Тульчин перетворюється на один з центрів не тільки української, а й європейської історії. Відбулося це 1775 р., коли Станіслав Фелікс Щенсний-Потоцький переніс сюди свою резиденцію і з ентузіазмом розпочав її облаштувати. В маєтку граф жив зі своєю коханою Софією. Тією самою гречанкою, для якої пізніше створив знамениту «Софіївку».

Він перетворює маленьке містечко на місто з потужною промисловістю та високою європейською культурою. З появою графа, в Тульчині виникає чимало заводів та майстерень. Станіслав Щенсний-Потоцький розводить у своїх маєтках нові породи худоби, привозить сюди нові сорти фруктових дерев, рослин і квітів.

У 1782 р. під керівництвом відомого будівничого Людвіга Метцеля і французького архітектора Лакруа споруджує у місті величний палацовий ансамбль, легендарний «Подільський Версаль» – диво Європи і окрасу Поділля, який своєю красою сперечався з кращими палацовими спорудами Європи.

Колишній старий палац Потоцьких.
Зараз тут розміщено Тульчинське
училище культури

У палаці Потоцьких була бібліотека, кількість томів якої сягала понад десять тисяч, знаменитий на той період кабінет нумізматики великої вартості, картинна галерея. Поміж сімейними портретами в ній були й чудові копії безсмертних творів Рафаеля, Тиціана, Мікеланджело. Його історичний архів складали досить цікаві документи: грамоти литовських князів, листи польських королів і письменників, свідчення про національно-визвольну війну під проводом Б. Хмельницького.

Навколо палацу англійським садівником Міллером був створений розкішний парк

«Хороше» з місцевими та екзотичними деревами і чагарниками, альтанками, фонтанами, ставками, квітниками, мармуровими статуями роботи провідних тогочасних майстрів, створив.

Тут творили: кращий поет Польщі, вчитель і попередник А. Міцкевича – Станіслав Трембецький; живописець королів, італієць Ж. Лампі; видатний французький художник, механік, хімік і архітектор Лакруа; відомий польський письменник Юзеф Крашевський, який у 1843 р. описав парк «Хороше».

Історія Тульчинщини тісно пов'язана з історією Франції. За часів Потоцького в палаці жили представники найвідоміших аристократичних родин цієї країни. Це князі Поліньяки, один із яких був прем'єр-міністром Франції за часів Людовіка XV, Шуазельє, граф Понтмартен..

Нащадки Потоцького мали близькі стосунки з найзнаменітішими людьми Європи – Бальзаком, Шопеном, Словацьким, Мопассаном та ін. Тульчин тісно пов'язаний з історією Німеччини. Це викликано перебуванням у місті штабу Другої російської армії, якою керував німець князь Вітгенштейн. Його ад'ютант, теж німець, П. Пестель створив тут Південне товариство декабристів, активісти якого написали видатний документ, Конституцію демократії – «Руська правда». Іменем П. Пестеля в Тульчині названа вулиця, на якій він проживав, споруджено пам'ятник, а в приміщенні колишнього «Офицерского собрания», нині краєзнавчому музеї, є цікава експозиція, присвячена декабристам.

У 1791 р. в палаці знаходився штаб польської коронної армії під керівництвом двох національних героїв Польщі – племінника короля, майбутнього маршала Наполеона Юзефа Понятовського та «поляка №1», національного героя не лише своєї Батьківщини, а й Сполучених Штатів Америки Тадеуша Костюшка.

За часів Коліївщини, 1768 р. в Тульчині розміщується штаб російських військ, які прийшли на допомогу польській шляхті для боротьби з гайдамаками. Підступним шляхом тут були полонені ватажки гайдамаків І. Гонта та М. Залізник, які утримувалися в келіях монастиря в Тульчині, чекаючи своєї долі...

У травні 1787 р. з нагоди перебування в Тульчині польського короля Станіслава Августа Понятовського, місту надається Магдебурзьке право. Після приєднання Правобережної України до Росії в 1793 р. Тульчин стає повітовим містом Брацлавського намісництва, а в 1796 р. одержує право на герб у вигляді рицарського щита.

З березня 1796 по березень 1797 рр. на Тульчинщині перебував видатний російський полководець Олександр Васильович Суворов. Саме тут він написав свою геніальну працю «Наука перемогати», у якій навчав своїх чудо – богатирів долати ворога. Збереглися у краї дотепер залишки навчальної фортеці «Пражка», криниці, які викопали і облаштували у свій час солдати Суворова біля с. Тиманівка та посаджені ними дуби а також будинки, де проживав полководець.

Пам'ятник О. В. Суворову (скульптор Б. Едуардс, 1954 рік)

У центрі Тульчина красується пам'ятник генералісимусу, а одна з центральних вулиць носить ім'я Суворова, в музеях зібрана цінна і цікава експозиція предметів, зброї, знамен, одягу тих часів.

Великі історичні події у маленькому Тульчині протягом ХУ-ХІХ ст. немов магнітом притягували до себе в різні роки визначних діячів науки, культури, історії і літератури, які тут збирали і узагальнювали в своїх працях багатий історичний матеріал, що згодом слугував для них основою для створення неперевершених зразків національної літератури і мистецтва.

1806 р. Тульчинські землі відвідав один із зачинателів української класичної літератури – поет і драматург, автор «Енеїди» і «Наталки Полтавки» – Іван Петрович Котляревський. У Тульчині та на Поділлі він з успіхом і високим професіоналізмом виконує важливе і відповідальне державної ваги завдання – формує козачі полки на майбутню війну з Наполеоном. Ці,

до речі, українські полки у війні 1812 р. показали небачені зразки високої майстерності, мужності і хоробрості. Це були кращі полки російської армії.

Над великою історичною драмою «Сава Чалий» працював у Тульчині класик національної драматургії І. Карпенко-Карий, а видатна українська письменниця Марко Вовчок у 1860 р. записує тут українські народні старовинні пісні.

З Тульчином пов'язані імена російського поета О. С. Пушкіна та художника К..Я. Рейхеля.

1856 р. Тульчин бачив відомого українського художника, близького друга Тараса Шевченка І. М. Сошенка, якому Тарас Григорович присвятив свою повість «Художник». Тут І. Сошенко майстерно розписує іконостас Нестерварської церкви, а у палаці Потоцьких малює копію портрета графині Софії Потоцької пензля знаменитого італійського художника Ж. Лампі. Чи не з легкої сошенківської мистецької іскри так буйно сьогодні розгорілося творче «вогнище» здібних і широко знаних Вінниччиною плеяди місцевих художників М. Довганя, М. Лукашенка, М. Богуша, Г. Зорика.

Тульчин пам'ятає і про перебування у місті славного подолянина, відомого історика мистецтв К. В. Широцького – збирача прекрасних зразків народної творчості, що експонувалися в Україні та за кордоном, автора статей про художню спадщину Т. Шевченка, вченого, який працював над двотомною історією мистецтва. Ним написано багато про українське малярство, гравюру і пам'ятники.

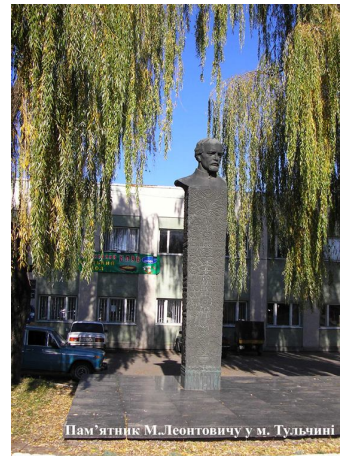
Однак, особливо щасливою подією на початку минулого століття для міста був зоряний час діяльності видатного українського композитора Миколи Леонтовича – українського Баха», «Подільського соловейка», як люб'язно називав його європейський люд.

Саме в Тульчині Миколі Леонтовичу доля визначила час і почесну місію звеличити українську народну пісню та довести її до світової слави, щоб потім стати самому визнаним феноменом музичної і пісенної європейської культури.

В місцевому жіночому єпархіальному училищі (сьогодні – середня школа-інтернат) М. Леонтович майже 10 років викладав музику.

На теренах Тульчина розташований меморіальний музей-квартира композитора, відкритий 1977 р. У затишних його кімнатах представлені диригентська паличка композитора, його особисті речі, диван, робочий стіл, ноти незакінченої опери «На русалчин Великдень». Унікальним експонатом музею було і залишається фортепіано композитора. В даний час музей нараховує 5 експозиційних залів. Уже стало гарною традицією щороку в день народження композитора проводити тут «українські вечорниці», атмосфера яких завжди по-особливому урочиста.

Чарівний спів пісень Леонтовича змінюється декламуванням віршів про композитора. Почесними гостями «вечорниць» була талановита співачка Ніна Матвієнко та хор хлопчиків зі Львова «Дударик». Відвідували музей і чисельні делегації з Канади, Німеччини, США, Франції, Польщі. Перед Будинком культури стоїть величний та ліричний пам'ятник М.Д. Леонтовичу у вигляді могутнього пісенного стовпа, звитого з українських народних мелодій, який давно вже став символом Тульчина.

[Пам'ятник
композитору
М.Леонтовичу](#)

Замислений композитор ніби щось згадує, і разом з тим спостерігає за новим життям на тій вулиці, по якій в останні дні свого життя щоденно ходив на роботу. Пам'ятник знаменитому земляку, був споруджений у 1976 р. відомим українським скульптором Галиною Кальченко.

Тепер увесь світ знає якщо не самого Леонтовича, то його музику, адже на головне свято християн – на Різдво в усьому світі виконують та співають його славнозвісного «Щедрика», мотив, що став світовим гімном Різдва.

Тульчинська земля (с. Маньківка) подарувала Україні відомого письменника і поета історичного жанру, світогляд якого формувався під впливом революційних поезій Т. Шевченка і декабристів – Анатолія Свидницького.

Його перу належить роман «Люборацькі» – один з кращих творів української літератури, автора якої І. Франко ставив поруч з іменами уславлених Нечуя-Левицького і Панаса Мирного. Іменем А. Свидницького названо вулицю нашого міста.

Пізніше, уже в ХХ ст. в Тульчині плідно працювали видатні українські поети і письменники П.Тичина, М. Рильський, М. Бажан.

Початок ХХ ст. ознаменувався посиленням у краї революційного руху, який приніс хаос і розруху. Та найтрагічнішим було те, що у ці буремні роки син йшов на батька, а брат – на брата, руйнувалися не тільки духовні цінності, але й людські долі.

У період революції 1905 р. у Тульчині відбувалися страйки робітників тютюнової фабрики, столярних майстерень. В роки революції 1917 р. і громадянської війни на території району, як і в цілому на Поділлі, влада неодноразово переходила з рук у руки до різних політичних сил. Воювали тут австро-німецькі завоювальники, частини 45-ої дивізії І. Якіра, кавалерійські частини Г. Котовського, армія С.В. Петлюри. Під більшовицьким лозунгом «Війна палацам!», були сплюндровані і пограбовані великі і малі історичні цінності.

Нетривалою для змученого революцією і громадянською війною народу була мирна передишка: прикордонне місто Тульчин вже влітку 1941 р. окупували фашистсько-румунськими війська. Почалася Велика Вітчизняна війна 1941-1945 рр. проти фашистської Німеччини та її союзників. На захист рідної землі від ворога піднявся весь народ, від старого до малого.

На полях кровопролитних боїв, у партизанських загонах і на трудовому фронті тульчинці показали високі зразки героїзму і мужності. Вони воювали у складі багатьох

частин і з'єднань під Москвою, Сталінградом, на Дніпрі і Одері. За роки окупації було розстріляно близько 8 тис. мирних громадян, 4 тис. зігнано і розстріляно в таборі смерті біля с. Печера. Більше 8 тис. жителів району загинуло на фронтах війни. 14 березня 1944 року місто звільнили від ворога доблесні війська 3-ї Уманської повітряно-десантної дивізії 27-ї армії 3-го Українського фронту.

За виявлений героїзм 6 жителів району посмертно відзначені найвищою нагородою Героя Радянського Союзу. Це – Пилип Якович Бондарчук, Григорій Іванович Гнатенко, Олексій Федорович Гриб, Федір Іванович Жарчинський, Кіндрат Гаврилович Клименко, Микола Данилович Кучерявий.

Сьогодні Тульчинщина – край з розвинутою промисловістю та сільськогосподарським комплексом. У районі нараховується 14 промислових підприємств. Серед найбільших є ВАТ «Тульчинська швейна фабрика», яка працює по контракту на давальницькій сировині з двома іноземними фірмами: «Харве Бернард ЛТД» та ЛЛ «Перчасінг Корпорейшен», ВАТ «Тульчинська взуттєва фабрика», що спеціалізується на пошитті чоловічого взуття, ВАТ «Тульчинський консервний завод», ВАТ «Тульчинський м'ясокомбінат», ТОВ «Тульчинський Агромаш».

У структурі промислового виробництва домінує харчова та переробна промисловості. Сільськогосподарський комплекс району має зерново-буряковий напрямок з розвинутим м'ясомолочним тваринництвом.

В районі знаходяться 3 залізничні станції (Журавлівка, Юрківка, Кирнасівка). Загальна довжина ліній залізниць близько 55 км.

Територія району повністю покрита мережею мобільного зв'язку КиївСтар, GSM, UMC.

На Тульчинщині діють три навчальні заклади з підготовки молодших спеціалістів: технікум ветеринарної медицини Вінницького державного аграрного університету, вище професійне училище, училище культури. Функціонує 4 музичні школи, 37 загальноосвітніх шкіл, мережа лікарняних та аптечних закладів

Крім цього, на території Тульчинщини розташовані 4 лікувально-профілактичні заклади обласного підпорядкування: Тиманівський протитуберкульозний санаторій, Тульчинський дитячий ортопедичний санаторій, Печерська лікарня відновлювального лікування, Будинки дитини.

Для занять фізичною культурою і спортом використовується 2 стадіони, 26 футбольних полів, 46 спортивних майданчиків, 37 спортивних залів. Діє 78 колективів фізичної культури і спорту.

Для тих, хто вперше потрапляє до міста, у вічі кидаються численні пам'ятки культури, історії, архітектури, що надають місту неповторного історичного забарвлення. Як у дзеркалі відбивається навколишній світ, так і в Тульчині віддзеркалюються хвилюючі події всієї Європи, оскільки, місто належить не лише українській, а й європейській культурі. Протягом майже чотирьох століть своєї бурхливої історії місто було свідком визначних подій, які часто впливали на долі мільйонів європейців.

Перлиною Тульчина і нині залишається величний і панорамний палацовий ансамбль сім'ї Потоцьких збудований у класичному стилі.

У центрі міста, по вул. Коллонтай, у затишному і зеленому її куточку погляд допитливого мандрівника неодмінно зупиниться на невеличкому старовинному будинку палацового типу з колонами, який в старі часи належав родині Абазів. Глава цієї родини генерал А. А. Абаза був управителем маєтку останнього з Потоцьких – графа Мечислава Потоцького – деспота і злочинця, якого російський імператор Микола І під час свого візиту до Тульчина змушений був відправити у в'язницю за його злочини над селянами та образу імператорської особи. Маєток Потоцьких у 1865 р. було передано Російському військовому відомству.

Цікава ця родина тим, що в ній виховувалася дочка Гликера – високоосвічена і мудра жінка – майбутня мати видатного українського письменника Михайла Коцюбинського.

Логічно передбачити, що не менш високоосвічений і вихований її син, яким був Михайло Коцюбинський, відвідував в Тульчині святе для нього місце, але поки що достовірних відомостей про це не знайшлось.

Свідком запеклих селянсько-козацьких повстань проти національного гніту був Собор Домініканського монастиря, що велично підноситься на центральній вулиці міста, споруджений в стилі українсько-польського бароко. За задумом архітекторів він мав у мініатюрі повторювати знаменитий храм святого Петра у Римі. В середині головний зал вражає простими і водночас прекрасними ліпними зображеннями, частина яких збереглася й донині. Нагорі, під самим склепінням, видно частину балкона, що йшов колись навкруг усього залу і надавав йому оригінального вигляду. Наскоками татар та в часи козацьких визвольних походів монастир був зруйнований. Але у 1780 р., за сприяння графа С. Потоцького він знову полонив усіх своєю красою й величчю. З 1832 р. він стає православним храмом. Нині – це храм Різдва Христового Тульчинської єпархії.

Недалеко від базарної площі видніється ще одна пам'ятка архітектури – Успенська церква, побудована 1789 р. в стилі бароко на кошти Потоцьких. До речі свого часу її відвідували російські імператори Олександр І та Микола І.

А поряд знаходиться маленький особнячок 1820 р. – «Офицерское собрание» Другої російської армії, який у народі ще називають «Будинком декабристів», тому що він був місцем зустрічей декабристів. Зараз тут перебуває Тульчинський краєзнавчий музей – інформаційний центр історичної спадщини краю, де зібрано чимало документів з історії, культури, етнографії Тульчинщини. Його відкрито далекого 1927 р. за ініціативи відомого краєзнавця, етнографа, музеєзнавця Вінниччини Іпполіта Чеславовича Зборовського, до того ж, натхненника і організатора одного з провідних на Поділлі краєзнавчих товариств.

Тульчинське окружне краєзнавче товариство було створено 1926 р. Його очолив голова окривконкому М. Голуб'ятников. Члени товариства детально досліджували природу, корисні копалини, ґрунти краю. Наприклад, учитель К. Соколов протягом 1926-1929 рр. зібрав унікальний гербарій Тульчинської флори. С. Мекленбурцев описав географічне поширення, способів життя та господарського значення 25 видів ссавців.

Під час тимчасової окупації міста німецько-фашистськими загарбниками майже всі експонати були знищені, частина вивезена до Німеччини. Тому в 1947 р. музеї Ленінграда, Москви надіслали значну кількість експонатів для відродження Тульчинського музею.

**Колишній новий (верхній) палац
Потоцьких, 1782 рік. Зараз тут
розміщено Тульчинський технікум
ветеринарної медицини Вінницького
державного аграрного університету**

Окрасою Тульчина є навчальний корпус технікуму ветеринарної медицини Вінницького аграрного університету, котрий свого часу був місцем дислокації Другої армії Росії і збудований полоненими французькими вояками у 1815 р. за наказом імператора Олександра І.

Привертає увагу відвідувачів і архітектурна довершеність колишнього будинку лісоторговця Глікліха, побудованого у 1912 р. у стилі модерн купцем Розенфельдом для своєї дочки Юлії, яка вийшла заміж за заїжджого купця Глікліха. Нині – це місцевий палац шлюбів.

До цікавих архітектурних пам'яток міста належить і недобудований будинок персонального юриста графині С. Потоцької Сваричевського. Після революції 1917 р. тут розміщувалася денікінська контррозвідка, відділ освіти, а в роки радянської влади – місцеві органи НКВС. Зараз це будівля дитячої музичної школи ім. М.Леонтовича.

Пам'ятним місцем для тульчинців та гостей міста є Будинок колишнього єпархіального училища, у якому славетний М. Д. Леонтович працював викладачем музики.

У центрі міста збереглися перші будівлі нової епохи – періоду встановлення радянської влади. Це будинок місцевого кінотеатру з трапецієвидним глядацьким залом та чіткою функціональністю. (вул. Леніна, 56. тел.: 8-04335-2-23-93).

А поряд – триповерхова будівля Будинку Рад (архітектор М. І. Шпандель), інженер Гроздовський (1927 р.) у стилі близькому до українського модерну (пізній модерн).

Окрасою Тульчина є значна кількість пам'ятників на честь найвідоміших особистостей, які у різні часи перебували у місті: великому кобзареві українського народу Т. Шевченку (1991 р.); полководцю О. Суворову, роботи одеського скульптора Б. Едуардса (1954 р.); М. Леонтовичу, споруджений 1969 р. відомим українським скульптором Г. Кальченко і архітектором А. Ігнатенком (на честь 50-річчя народної хорової капели ім. М. Леонтовича), О. Пушкіну (погруддя) скульптора А. Крейчі, П. Пестелю (скульптор П. Кальницький і архітектор А. Крейчі).

У Тульчині дотепер розповідають історії про золоті речі, які нібито лежать десь на дні ставка біля палацу Потоцького.

Але справжнім «золотом» міста і його мешканців є велична світова історія, яку тульчинці ревно зберігають для нащадків.

Як і Тульчин, мальовничі околиці Тульчинщини наповнені своїм власним унікальним історичним, духовним, архітектурним спадком, народними традиціями і звичаями. Тут

можна ще й гарно відпочити, помилуватися чудовими природними пейзажами, насолодитися смачною українською народною кухнею.

Серед цих перлин вирізняється старовинне і вельми живописне с. Печера, розташоване на красивому плато над Південним Бугом. Перехоплюють подих кам'яні гори, на яких колись розміщувалося древнє поселення. У товщі скель сховані старовинні ходи і печери, які слугували місцевим мешканцям прихистком від ворожих нашеств. Археологічні дослідження, які були тут проведені у 1947-1948 рр., дали багатющий матеріал, який підтверджує народні перекази та легенди, про чималий вік села, поблизу якого виявлені залишки двох поселень доби неоліту, трипільської культури, курганний могильник доби пізньої бронзи та два ранньослов'янські поселення черняхівської культури.

Перша згадка про Печеру в письмових джерелах припадає на кінець XVI ст., де вона згадується як володіння князів Збаразьких. За часів панування турок на Поділлі (1672 - 1699 рр.) в Печері облаштував свою резиденцію молдовський володар Дука. Він звів на крутому березі Південного Бугу укріплений мурований палац та заклав парк (1682 р.). Але історія розпорядилася так, що довго насолоджуватися своїм положенням, владою та мальовничими печерськими пейзажами йому все ж не прийшлося. За Дукою Печерою володіло декілька польських магнатських родів, кожен з яких перебудовував місцевий палац і переплановував парк відповідно до власних смаків та віянь тогочасної моди.

У 1762 р. в Печері, поруч з уже згадуваним городищем та залишками замку Дуки, зводиться дерев'яна церква Різдва Богородиці, що є пам'яткою архітектури. 1865 р. поруч з церквою була зведена мурована дзвіниця. Довідники вказують, що вимурувана вона з каміння старого замку Дуки.

Після розподілів Польщі, магнати Потоцькі стають одними з найбільших землевласників України. Мали вони також землі і на Вінниччині. Печера дістається їм від їх родичів Свейковських (Сейковських). Потоцькі мали свій маєток у сусідньому Сокильці, а в Печері у них була така собі резиденція під літні променади. До речі, коли Ви будете заїжджати в Печеру з боку Сокильця зверніть увагу на романтичні руїни над Південним Бугом. То колишній млин, що будувався ще за Потоцьких. Прослужив він майже століття і згорів зовсім недавно.

У цій красивій місцині родина Потоцьких збудувала не менш красивий мавзолей-костюл, стилізований під романську архітектуру. Написи на підмурку, зроблені польською мовою, повідомляють: «Проектував Владислав Городецький, збудували Костянтин і Яніна Потоцькі, 1904 рік». Мавзолей – це шедевр мистецтва, адже проектував його архітектор, відомий у світі своєю творчою оригінальністю. Східна сторона будівлі оформлена у вигляді апсиди. Під нею побудований спуск до округлого мавзолею. Ідеально рівна кахельна підлога, масивні дубові двері, стіни викладені із гранітного каменю, все це збереглося у гарному стані дотепер. Привертають увагу унікальні дубові двері мавзолею з накладними петлями-завісами та оригінальним малюнком. Все до малих дрібниць було продумано зодчим, уродженцем Вінниччини В.В. Городецьким (навіть шляпки цвяхів – візерунчасті). Перед мавзолеєм – великі стилізовані ворота. Два пілона вказують на в'їзд. В середині кожного знаходяться невеликі дзвіниці. Решітка огорожі оздоблена рельєфними на всю висоту хрестами. Все виготовлено з чудовим смаком і великою майстерністю.

У склепі під мавзолеєм збереглося декілька захоронень представників відомого роду Потоцьких. Прах самого фундатора, графа Костянтина Потоцького, нащадки перевезли до Польщі.

На скелях, аж до берегів річки Південний Буг, русло якої в цій зоні заповнене багаточисельними порогами, був розбитий чудовий парк, де висаджено 60 видів порід дерев та чагарників. В парку збереглася алея 250-річних лип.

Ще одна прикраса Печери – її пороги. Кожний рік у квітні-травні, з «великою водою», сюди приїжджають на катамаранах і байдарках шанувальники водного «адреналіну». Влітку, на зміну екстремалам, приїзять відпочиваючі. Вода в річці спадає і на поверхню виступають величезні валуни. Вируюча між ними вода створює природні купальні – «джакузі».

Село Печера відоме й трагічною сторінкою своєї історії. Тут, на території старовинного парку в роки фашистської окупації нацисти влаштували великий табір смерті «Мертва петля»...

Якщо направлятися з Печери могилівською трасою можна потрапити до стародавнього Шпикова, що розташувався на пагорбах невеликої річечки Шпиківки. Старі плотини утворили тут великі стави, в спокійних водах яких віддзеркалюються зелені береги, високі кручі та труби цукроварні.

«Сам Олександр, божою милістю великий князь литовський, руський, жмудський і інших» в листі, написаному у Вільно 7 травня 1494 р. до намісника брацлавського та звенигородського князя Федора Івановича Четвертинського, підтвердив дані королем права на «селище пусте за назвою Шпикові» брацлавському шляхтичу Семену Кішці. Писемна згадка про містечко повторюється у документі за 1507 р., де воно називається вже «Ошпиків». Корінь стародавнього слова – у дієсловах «ошпетити», «шпетити» означає посварити, зробити страшним, негарним. Є й інша версія назви поселення: начебто на базарах колись славилось місцеве сало – шпик.

Під час Прутського походу 1711 р. у Шпикові зупинявся Петро I, про що О.С. Пушкін в «Історії Петра» пише: «9-го липня Петро з села Шпиків хотів було відпустити царицю до Польщі з її дамами, та Катерина вблагала його залишитися при ньому».

У кінці XVIII ст., магнати Свейковські збудували в селищі палац-замок, що й нині зберігся у підніжжя пагорба. Малюючи його у 1874 р., відомий польський мандрівник, літератор та художник другої половини XIX ст. Наполеон Орда постарався романтизовано інтерпретувати його приземкуваті будівлі. На жаль, невблаганний час залишив лише частину цікавого архітектурного ансамблю.

У 1844 р. тут споруджується цукрозавод, продукція якого заслужила численні нагороди на тогочасних Нижегородській, Петербурзькій та Московській ярмарках.

Подорожуючи Тульчинщиною, обов'язково завітайте до с. Крищинці, яке справедливо вважається одним з найвідоміших гончарних центрів краю. Крищинецька земля дала світові талант Івана Тарасовича Гончара – неперевершеного майстра української народної іграшки, основоположника вітчизняної народної керамічної скульптури малих форм. У цьому селі на початку XX ст. працювало понад 150 сімей місцевих гончарів. Родини Гончарів, Касянів, Ковтунів, Корчаків, Кравців, Кузиків, Луцишиних,

Мельників, Свиргунів та інших майстрів своєю творчістю залишили помітний слід в історії гончарства не тільки цього відомого осередку, а й усього Поділля. Яскравою сторінкою кришинецького гончарства є й творчість самобутнього майстра - гончара Івана Григоровича Луцишина, який створив безцінний художній спадок та виплекав власну мистецьку школу. Оскільки Луцишини жили по сусідству з Гончарами, то саме «дядько Іван» став першим учителем юного Олексія.

Сьогодні в Тульчинському краї чимало талановитих майстрів з різьби по дереву, вишивки, плетіння з рогами та очерету, писанкарства. Познайти з їхніми виробами та придбати те, що сподобалося, можна на традиційних виставках образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва під час проведення культурно-мистецьких акцій з відзначення Міжнародного жіночого дня, Дня перемоги, Івана Купала, Дня незалежності, Днів міста та інших населених пунктів.

Такого розмаїття народних аматорських колективів, як у Тульчинському краї також годі шукати. Тільки в училищі культури їх аж шість – оркестр народних інструментів, ансамбль танцю «Намисто», духовий та естрадний оркестри, фольклорно-драматичний театр «Червона калина» та народний хор.

Чимало новизни з'явилося в дитячих зразкових танцювальних колективах «Вітерець», «Сюрприз». Традиції українського хорового співу плідно продовжує хорова капела ім. М.Леонтовича.

Насиченим є репертуар народного чоловічого ансамблю «Брати» Районного будинку культури, хорового аматорського гурту «Барвінок» з с. Даньківка. Лауреатом районного дитячого фестивалю «Дударик» та дипломантом обласного «Подільський первоцвіт» став один з найкращих сільських танцювальних колективів «Променистий» Клебанівського будинку культури.

Село Богданівна відоме своїми троїстими музикантами. Вже 60 років вони є незмінними учасниками всіх сільських свят та концертів. Це концерти до знаменних та пам'ятних дат, свята Івана Купала, останнього снопа, новорічні щедрування, різдвяні привітання-колядки по селу та ін. Скільки було переспівано народних пісень, барвистих подільських частівок ще в далекі сорокові роки ці ентузіасти стали переможцями районного огляду-конкурсу і з тих пір не розлучаються з пісню.

У його репертуарі різні за жанрами та тематикою пісні. Колектив постійно виступає на районній сцені, неодноразово брав участь в обласному святі фольклору імені Гната Танцюри, багато та плідно працює над репертуаром, докладає усіх зусиль для підвищення своєї майстерності та збагачення репертуару.

А загалом у Тульчинщині 15 народних аматорських колективів, які є окрасою і гордістю краю. Щорічно вони підтверджують звання «народний», беруть активну участь у міжнародних, обласних, районних фестивалях, займаючи призові місця.

Чимало цікавого чекає на вас і у багатій на історичні події Тиманівці. Це єдине село в Україні, де діє три музеї. У Народному художньому музеї ім. Т.Г. Шевченка представлені роботи тиманівських умільців, картини українських художників В.Касіяна, С.Антончика та ін.

Експонати краєзнавчого музею познайомлять вас з історією села, його жителів та колгоспу, який свого часу був відомий на всій території СРСР. А очолював колективне господарство двічі Герой Соціалістичної праці Пилип Олексійович Желюк. І тепер для мешканців села П.О.Желюк – символ хліборобського родоводу, уособлення моральності, добропорядності і душевної щедрості.

Завдяки його умілому керівництву у важкі післявоєнні роки, Тиманівка однією з перших в області стає на рейки нових технологій у рослинництві і тваринництві. Колгосп перетворюється в потужне механізоване господарство з прибутковим тваринництвом, рослинництвом, стає оазисом добробуту і соціального благополуччя. Виростають сучасні ферми, прокладаються дороги з твердим покриттям. Вводиться чекова система внутрішньоколгоспних розрахунків, запроваджується грошова оплата праці колгоспників, хоча скрізь ще існують труднощі. Господарство вражало своїми масштабами і успіхами. Нараховувалося 3646 гектарів землі, 3800 голів великої рогатої худоби, 350 свиней, 1000 овець, 3000 птиці. Тракторний парк складався з 34 тракторів, 22 зернових і бурякових комбайнів, 35 автомашин. У середньому збирали по 35,6 центнера зернових з кожного гектара, цукрових буряків – по 350.

Він прагнув також зробити життя селян не лише заможним, але й красивим, вільним, щоб дихалося на повні груди, щоб пісня линула весела, щоб щастя не оминуло жодної хати. Він і гадки не мав, що слава про Тиманівський «острівець» щастя облетить всю тодішню країну. Про унікального голову колгоспу із подільського села, про його методи керування заговорить всесоюзна та республіканська преса, маститі журналісти вважатимуть за честь взяти інтерв'ю у Желюка.

Проте він залишався простим, скромним, вірним обов'язку керівником, який служив односельцям вірою і правдою.

Майже чотири з половиною десятиліття Желюк очолював господарство, котре стало школою передового досвіду. Віддав свою любов, жар серця, знання рідній Тиманівці, односельцям, задля яких працював до останнього подиху. У селі встановлено бронзове погруддя двічі Герою Соціалістичної Праці, що височить на фоні саду, де чимало дерев посадив Пилип Олексійович. Ім'ям Желюка названо колгосп та одна з центральних вулиць. В області встановлена літературна премія ім. П.О.Желюка, лауреатами якої стали письменники І. Волошенюк, Н.Гнатюк, В. Рабенчук, М. Рябий та ін. У музеї історії села та колгоспу збережена кімната, в котрій працював голова колгоспу, стіл, особисті речі, цінні документи.

Свого часу в Тиманівку часто приїжджав відомий російський полководець О.В.Суворов. Селяни Тиманівки зберегли невеличкий кам'яний будинок, де півтора століття тому зупинявся фельдмаршал і де розпочинав перші та дописував останні сторінки своєї «Науки перемагати». Зараз в цьому будинку єдиний в Україні сільський музей О. В. Суворова. Створений він у 1947 р. ентузіастами-вчителями при сприянні голови місцевої артілі, двічі Героя Соціалістичної Праці П. О. Желюка. Тут зберігається понад 500 експонатів, Реліквії зібрали самі жителі села, їм допомогли наукові працівники Ленінградського історичного артилерійського та Державного

[Музей О.Суворова, с.Тиманівка](#)

історичного музею в Москві, Київського історичного музею. Серед експонатів – зброя, одяг солдатів і офіцерів суворовських часів, книги з особистої бібліотеки російського полководця. З цікавістю оглядають відвідувачі німецьку, турецьку, французьку зброю, предмети спорядження цих армій у XVIII ст. турецькі прапори і бунчуки – трофеї суворовських солдат. Зберігається й документ з особистим підписом і печаткою полководця. В експозиції є також бронзова копія пам'ятника О. В. Суворову (звичайно, в багато разів зменшена) одеського скульптора Б. Едуардса, що був відлитий з трофейних турецьких гарматних стволів у 1913 р. За кілька кілометрів на захід від села, на крутосхилі збереглися три криниці. Біля них, на гранітномуobelіску викарбовано напис: «Суворівські колодязі, викопані російськими воїнами в 1797 р. Відремонтували вдячні правнуки в 1949 р.».

У с. Кинашів, що лежить у східному передмісті Тульчина, в хаті фельдшера Івана Дехтяра, влітку 1796 р також мешкав О. В. Суворов. Звідси від спостерігав за ходом навчань. У 1900 р., через сто років після його смерті, на місці, де стояла хата фельдшера, шанувальники військового таланту Суворова встановили пам'ятну дошку, яка розповідає про перебування у цих місцях полководця. Тоді ж були висаджені кущі троянд, котрі цвітуть і досі. Жителі села старанно упорядкували криницю, обладнали біля неї альтанку з живої лози винограду, встановили спеціальний знак з написом про перебування полководця у селі.

Село Вербове лежить в широкому видолинку. На просторому майдані біля місцевої середньої школи височить пам'ятник Двічі Герою Радянського Союзу генералу армії І. Д. Черняховському. Батьки майбутнього генерала з Умані, де народився Іван, свого часу перебралися до тихого Вербоного і залишилися в ньому. Тут Іван Данилович вчився, звідси пішов в армію, сюди повернувся у гранітному погрудді. Про блискучий військовий талант генерала армії І. Д. Черняховського, який розкрився у роки Великої Вітчизняної війни, знає весь народ. Це під його командуванням частини Радянської армії першими увірвалися в Прусію, заволодівши містом Кенігсбергом (Калінінград). Там в одному з боїв полководець загинув. Земляки свято шанують пам'ять про Івана Даниловича, його ім'я носить місцевий колгосп. Учні Вербівської школи збирають експонати до музею полководця.

Продовжуючи тему музейної спадщини Тульчинщини слід згадати про «Музей просто неба «Козацька левада», який створює український художник Михайло Довгань, в цьому ж селі Кинашів. Кожний відвідувач має нагоду доторкнутися тут до історичних та пам'ятних місць Тульчинського краю, а також гарно відпочити на природі, переглянути художні виставки та музейні експонати. Музейний комплекс містить в собі:

- Козацький зимівник;
- Центр відродження Подільського гончарства;
- Виставочна галерея;
- Козацька оселя;
- Козацький кіш;
- Козацький курган;

- Водяний млин;
- Вітряний млин;
- Козацька чайка
- Козацький шинок;
- Суворівська криниця (пам'ятка історії).

З історією села Кирнасівка пов'язана діяльність членів Південного товариства декабристів, які часто збиралися тут, щоб обговорити «Руську правду».

Мешканці повідають всім, хто завітає до цього мальовничого села легенду про кохання прекрасної дівчини Кирнас, і блакитноокого стрункого чумака, який чарівно грав на сопілці та злого чугайстра, який намагався різними чарами заволодіти Кирнас. Чого тільки не робив злий чугайстер, аби досягти мети. Намагався фізично знищити хлопця, пропонував грати з ним у карти і навіть давав викуп, розсипавши по долині, де відпочивали чумаки, дорогоцінні перли. Та все було марним. Тоді лиходій вхопив Кирнас за руку і зник разом з нею у своєму підземеллі. Від горя розірвалося юнакове серце.

Подорожні поховали легеня, але навіть у мертвого з його сумних очей текли сльози. Згодом з могили забило джерело, яке з невеликого струмочка перетворилося на велику річку. Кажуть, що в цій річці схований гайдамацький скарб. Як він туди потрапив, розповість вам учитель історії місцевої школи О. Бражняк.

А на місці долини, де злий чугайстер розкидав перли, утворився став, уквітчаний ліліями. Кажуть, кожна лілія проросла з перлини. Коли пливти човном, то на дні можна побачити страшні чорні корчі – то страхолюдні чорти, які поснули, зачаровані чумацькою піснею. На берегах річки-ставу виникло поселення, яке стали називати Кирнас-дівкою. З плином часу поселення загубило серед століть з назви літеру «д», відтак сьогодні його називають Кирнасівкою.

Недалеко від Тульчина розкинулося мальовниче село Ганнопіль. Відомим воно стало після того, як була відновлена криничка з цілющою водою, яку за радянських часів намагалися знищити. Влада робила все, аби криничка залишилася забутою.

Одна з легенд про цю криницю, розповідає, що колись давно тут жив багатий і могутній пан. І була у нього єдина дочка. Часто любила вона прогулюватися долиною, вдихаючи свіже і прозоре повітря, насичене ароматами польових трав. Постійно її супроводжувала улюблена собака.

Одного спекотного дня чотириногий улюбленець необачно оступився біля джерела і вмить зник у воді. Розгнівана та засмучена панночка кинулася до батька з вимогою закидати джерело. Пан виконав прохання доньки. За його наказом селяни знесли з округи чимало всякого непотребу і засипали джерельце. Проте вже вранці селяни спостерігали дивовижне видовище – джерело знову било чистою водою. Люди сприйняли це як Божий знак. І з тих пір до кринички ставилися як до святині.

Вже багато років із покоління у покоління розповідають історію про те, що у криниці люди бачили зображення Божої Матері у білому одязі. Та таке видовище відкривається не усім.

Переказували також про зцілення багатьох хворих людей, після відвідин цих святих місць. Тодішнім атеїстам це не подобалося і вони вирішили знищити хрест і капличку, котрі люди спорудили поряд з джерелом.

Скільки років криниці та джерелу – старожили не пам'ятають, але коли їх чистили, то діставали срібні монети ХУІІ ст., хрестики. Дно криниці складається з блакитної глини, тому і вода тут видається блакитного кольору.

На початку нинішнього століття селяни на чолі з молодим батюшкою з Тульчина отцем Олександром відродили і облагородили ці місця. Причому не обійшлося без дива. У 2003 р. на третій день Святої Трійці відбулося освячення святого джерела. Під час молитви з води явно проступило зображення хреста. Після Богослужіння відразу пішов рясний дощ, такий необхідний у той засушливий рік. До речі, у сусідніх селах дощу тоді не було. Це дивне явище і досі зберігається на любительських відеозйомках у селян.

А у найурочистішу мить освячення оновленої криниці, несподівано з неба упав промінь сонця прямісінько у джерело. Аби ці дива були не просто словами, біля криниці зробили спеціальний стенд з фотографіями, які розповідають про те, що відбулося тут під час освячення.

Жителі села Ганнопіль, готові з відкритою душею приймати всіх бажаючих відвідати їхню святиню.

У місці, де збігаються річки Сільниця і Кільчівка – притоки Південного Бугу, серед розкішної зелені розташувалося село Клебань. У центрі поселення – став, площею 133 га. Нижче ставу, в північній його частині в Сільницю впадає річка Ілька.

Оскільки у селі свого часу знаходився навчальний батальйон Другої російської армії, яким керував декабрист, полковник П.В.Аврамов, то тульчинські декабристи нерідко відвідували Клебань. Є припущення істориків, що саме на території села було заховано примірник славнозвісної «Руської правди» П.Пестеля.

Відоме поселення ще й тим, що тут з 1934 по 1944 рр. у місцевій школі працював всесвітньовідомий фольклорист, збирач українських народних пісень Г.Т. Танцюра. Архітектурних пам'яток в селі, на жаль, майже не збереглося. За історичними даними відомо, що 1709 р. в Клебані була збудована церква Покрови Пресвятої Богородиці, яка проіснувала до 1840 р. Збудували місцеві жителі ще дві церкви, які теж не збереглися. Лише 1991 р. почали споруджувати новий храм. Причому за проектом народного умільця Т.Д. Глушка. Це будівництво стало воістину народним. Нову величну церкву відкрили 1996 р. Пишаються сільчани і своїми криницями, яких тут декілька: «Левкова криниця», «Кирмисова криниця», «Колодязь Криштацького». Місцеві жителі з покоління у покоління передають повір'я та легенди про криниці та їх цілющу і смачну воду.

Прекрасне це село своїми родючими землями, квітучими садами, чудовими криницями, блакитними ставками. Та найбільшим його багатством і окрасою є працьовиті люди, з

поетичними душами. Тут живуть і працюють поети Н.Бегас, О.Кулакевич, поезія яких присвячена рідному селу, його красивим краєвидам, односельцям та сповненими філософськими роздумам про духовну першооснову людського життя.

Культурно-просвітницьким закладом села, центром культурного і духовного спілкування, а також осередком краєзнавства є сільська бібліотека, в якій довгий час працює Галина Митрофанівна Костюк, творча і закохана у свою справу людина. У бібліотеці оформлено краєзнавчий куток, де зібрано книги краєзнавчого змісту, періодичні видання, альбоми, буклети, спогади односельців, предмети народного побуту, ремесла, жіночі сорочки, які виготовлені місцевими майстрами у ХІХ ст., рушники, скатерки та інше.

При бібліотеці працює фольклорно-етнографічний клуб «Джерело», який чимало робить для відродження споконвічних народних традицій, обрядів та звичаїв клепанчан. Керівник клубу Наталія Самуїлівна Бегас разом з учителями-мовниками місцевої середньої школи та бібліотекою провели літературну годину «Ми – юні охоронці природи». Тут же було представлено для перегляду картини місцевого художника Михайла Довганя. У середній школі та сільському Будинку культури постійно організовуються краєзнавчі виставки: «Про людей хороших – наших земляків», «Краса рідної природи». Цікаво пройшов і День краєзнавства для молоді «Світ неповторний та чудесний», в межах якого було організовано тематичний вечір «Історія батьківського краю». Із задоволенням учні слухали захоплюючу бесіду «Історія села у фотографіях і документах». Чимало цікавого дізналися вони про своє село під час презентації нових альбомів «Прислів'я і приказки села Клебані» та «Бо колодязь душу має...».

Найактивнішу участь бібліотека взяла і в організації та проведенні Дня села, присвяченому 400-річчю Клебані під назвою «Розкинулось вільно на схилах, все тоне в цвітінні садів, село моє рідне, Клебань моя мила, навіки у серці моїм». Щороку в листопаді бібліотека разом з громадою села відзначає День пам'яті жертв голодомору і політичних репресій. Разом з молоддю та членами фольклорно-етнографічного клубу «Джерело» бібліотекар проводить постійний пошук нових матеріалів і свідчень, що відображають цей трагічний і недосліджений період в історії краю. Саме в бібліотеці зберігаються унікальні записи спогадів людей похилого віку про голод 1932-1933 рр. у селі Клебані.

На Тульчинщині книгозбірні завжди були і залишаються, невтомними збирачами та пропагандистами культурного надбання краю а також цікавим місцем відпочинку і дозвілля.

На засіданнях літературно-мистецького об'єднання «Оберіг», що працює в Тульчинській районній бібліотеці, ви можете познайомитися з творчими звітами талановитих земляків, зустрітися з цікавими людьми, познайомитися з презентаціям нових книг місцевих авторів. Або ж у тиші читального залу почитати цікаву книгу чи свіжий номер журналу.

Своєю самобутньою історією, культурою, традиціями, любов'ю до народної пісні славиться старовинне село Торків. Його назва походить від тюркомовних племен торків, які в ХІ - ХІІІ ст. захищали південні рубежі Київської Русі. В актах ХVІ ст. поселення згадується як містечко, що згодом було об'явлено селом. З 1780-х років ця місцевість належала польському поміщику Яну Ігнаци Городецькому, а 1889 р. –

польському графу Станіславу Потоцькому. Населення займалося в основному землеробством і деякими видами ремесел: столярством, шевством, гончарством. Розташоване воно за 16 км. від м. Тульчина і за 12 км. від залізничної станції Юрківка. Раніше село поділялося на Торків і Жабокріч.

У другій половині XIX ст. кілька сотень десятин родючої землі придбав російський землевласник Балашов і одна з його найбільших економій знаходилася на території Торкова.

[Лісництво](#)

У цьому мальовничому селі завжди вирувала культурно-освітня робота. Відразу після революції силами молоді було відкрито два сільських клуби, дві бібліотеки, створені сільський хор і драматичний гурток. Тут чудові місця для відпочинку, багаті на ліси та ставки.

Та з усіма принадами цього чарівного, багатого на історичні події, народні звичаї і обряди краю ви можете ближче познайомитися, коли завітаєте до Тульчинщини. Його гостинні мешканці хлібом-сіллю зустрінуть усіх бажаючих. Адже тут чудові місця не лише для відпочинку, а й для примноження свого потенціалу, зустрічей з цікавими людьми та для ділових пропозицій.

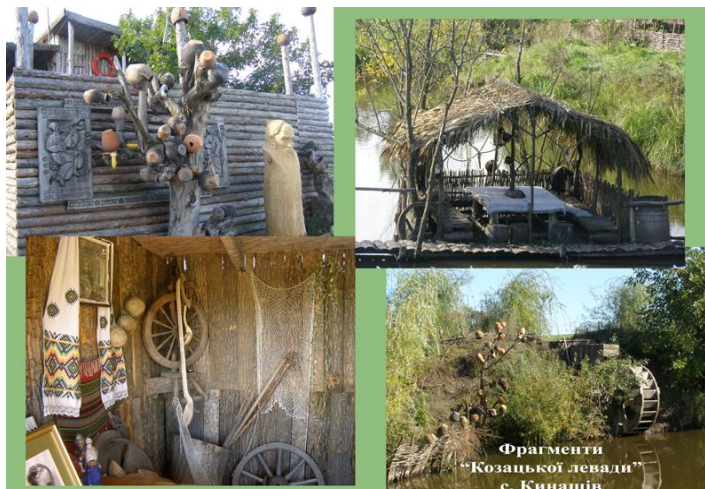
Тульчинська районна громадська організація

«Музей просто неба «Козацька левада» –

вул. Некрасова, 6.,

Голова організації: Михайло Васильович Довгань

тел.: 04335-2-28-42; 8-04335-6-52-57.

[Музей просто неба «Козацька левада»](#)

Тульчинське бюро подорожей та екскурсій

вул. Леніна, 62,

тел.: 8-04335-2-33-99

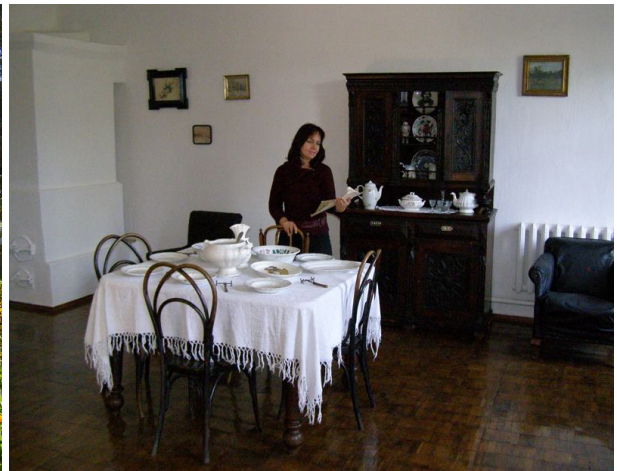
Організовує екскурсії, подорожі по всій території України та за її межами.

Екскурсії:

1. Тульчин – красзнавчий музей, музей-квартира українського композитора М. Д. Леонтовича; архітектурні пам'ятки: палац графа Потоцького (1782); Собор Різдва Христового (1817), Костьол Станіслава (1805); пам'ятники: російському полководцю О. В. Суворову, українському композитору М. Д. Леонтовичу, російському поету О. С. Пушкіну; видатному українському поету Т. Г. Шевченку.

[Музей М.Д. Леонтовича](#)

[Музей М.Д. Леонтовича](#)

2. Тульчин – Тиманівка: меморіальний народний музей О. В. Суворова, народний художній музей ім. Т. Г. Шевченка, народний музей історії села. Пам'ятки: три криниці, викопані Суворовськими солдатами; дуб (300 років), під яким після навчання відпочивав О. В. Суворов; пам'ятники: бюст О. В. Суворову, бюст П. О. Желюку, двічі Герою Соціалістичної Праці, пам'ятник загиблим односельчанам.

3. Тульчин – Кинашів: пам'ятний знак на місці, де стояла хата фельдмаршала І. Дехтярова (в якій жив О. В. Суворов).

4. Пам'ятний знак на «Пряжці» – місці навчання суворовських чудо-богатирів; криниця, викопана суворовськими солдатами.

5. Тульчин – Печера: поселення періоду трипільської культури, бугські пороги, мавзолей-усипальниця-костьол графів Потоцьких (архітектор В. Городецький, 1904).

Вінничина, Печера.
Костел-мавзолей Потоцьких-Свейковських (1904 рік)

Вінничина, Печера.

Вінничина, Печера.

Тульчинський районний краєзнавчий музей – вул. Гагаріна, 1,

тел.: 04335-2-27-50

з 9 до 17 год., вихідні: нд, пн.

Меморіальний музей-квартира М. Д. Леонтовича – вул. Гагаріна, 1,

тел.: 04335-2-27-50

Меморіальний народний музей О. В. Суворова – с. Тиманівка,

вул. Леніна, 24

Народний художній музей ім. Т. Г. Шевченка – с. Тиманівка,

вул. Леніна, 39

Музей історії села і колгоспу –с. Тиманівка,

вул. Леніна, 44

Готель «Подільянка» –вул. Леніна, 88,

тел.: 04335-2-36-35.

Дитячий санаторій «Подільський Артек» – Тульчинський район, с. Заозерне,

тел. (235)6-18-45.

Навчально-оздоровчий заклад ім. Желюка – Тульчинський район, с. Журавлівка,

тел. (235)3-76-48.